

Nicolas Bouvier: *Világunk járása*

■ „...Az út nekünk dolgozik. Bárcsak a jövődében is ugyanígy hengeredne elibénk és halmozna el minket jótéteményeivel, nemcsak India legtávolabbi végéig, de még azon is túl, egészen a halálig.” – Nicolas Bouvier (1929–1998) bárcsaknyi sóhajta pontosan azt az erőteret nevezi meg, amelyben írósa fára – illetve országáról országra – kibontakozott. Igazi utazó szerző, akit a mozgás, a megfigyelés, a kapcsolatteremtés és az irodalmi anamnézis, azaz megjelenítő emlékezés érlelt íróvá.

Igaz: „irodalmi televényből” is indult, hiszen apja, a genfi egyetemi könyvtár-igazgató olyan írókkal barátkozott, mint Hermann Hesse, Marguerite Yourcenar vagy Thomas Mann. Bouvier irodalmat és jogot tanult, majd néhány újságírói megbízatás után 1953-ban festő barátja, Thierry Vernet társaságában nekivágott az ismeretlennek. „Tervük az volt, hogy ezzel a szárazföldi lélekvesztővel [egy Topolinóval] Jugoszlávián, Törökországon, Iránon és Pakisztánon át eljussanak az afganisztáni Haibár hágóig, majd onnan Indiába és Ceylonba. A két barát Ceylonban elváltak egymástól, Bouvier egy darabig még ott marad, onnan Japánba megy, és csak 1956 legvégén tér vissza hazájába. Bár hazaérkezése után rögtön nekilátott, hogy könyvben összegezze élményeit, az írás nem ment könnyen” – summázza rövid utószavában a könyv történetét Ádám Péter (*Az örök utazó*). A kalandos út irodalommal desztillálása egy nem kevésbé kalandos – vagyis inkább torokszorító – intermezzóval is járt: Bouvier egy pakisztáni szállodában felejtette útikönyve első részének kéziratát, a paksamétát pedig a szobainas kidobta. A kétségbeesett szerző másnap eredménytelenül végzett hosszadalmas „irodalomarcheológiai” turkálást a szemétdomb legmélyéig: mindössze a mocskos borítékot találta meg néhány hasznavehetetlen papírronggyal. Az útleírás első részét ezért rekonstruálni kellett. (Vajon csak a recenzens érzi kissé erőltetettnek a fordítót, vagyis a már idézett Ádám Péter megjegyzését? „Ez a szeméttelpen való lázas kutatás metafora is lehetne. Írni annyi, mint visszaperelni va-

lamit az enyészettől; mint megmenteni, megóvni valamit a pusztulástól.”)

A könyv végül is 1961-re készült el. Szerzője Franciaországban próbált kiadóra találni, hasztalanul. 1963-ban így saját költségén adta ki a *L'Usage du monde*-ot. Mára az útleírás-irodalom megbecsült opuszává lett, számos nyelvre lefordították. Mi tagadás, valóban nehezen érthető a francia kiadók fanyalgása: Bouvier „járása” képszerűségével, pontosságával, a részletek iránti kifinomult és szinte mohó kíváncsiságával messze felülmúlja az útkönyv-irodalom átlagszintjét és -stílusát. Az úton levés mint létforma szeretete, a megismeréselvű „úti ethoszból” következő személyközi nyíltság és barátságosság lett e könyv hangulati spektrumának meghatározó alapja. És a sajátos írói hangé is. A fordító szerint Bouvier-t „az ismeretlen kultúrákkal való találkozás fosztotta meg a tanult kliséktől, közhelyektől, előítéletektől; ezért nem túlzás azt mondani, hogy az utazás felszabadulás volt számára, megtisztulás, ha ugyan nem üdvözülés.” Ezt a maga rendjén Bouvier is megerősíti. A primer átélést – bár a megismerés egyéb formáinak értékét nem vonja kétségbe – mindenek fölé helyezi: *szereti* a tapasztalatot: „Hazatértem után sok olyan emberrel találkoztam, aki végül úgy döntött, otthon marad; ezek arról igyekeztek meggyőzni, hogy csak képzeletű megfigyelésmegszűnés kell hozzá, és ők is ugyanolyan jó utazók, mindössze azzal a különbséggel, hogy nekik fel se kell állniuk a karosszékből. Ezt én nem vitatom. De ők erős emberek. Én nem ilyen vagyok. Nekem nélkülözhetetlen az a konkrét »rágésítés«, hogy térben is megtegyem az utat. Még szerencse, hogy a világ ott terül el a gyöngék lába előtt, és hogy el is tudja viselni őket, és amikor – mint a macedóniai országúton ezen az estén – bal kézről a hold, jobb kézről a Morava ezüstös vize a világ, meg a remény, hogy csak találunk valahol egy falut, ahol kellemesen eltölthetjük a következő három hetet, akkor még örülök is annak, hogy én nem tudok meglenni az ilyesfajta »rágésítés« nélkül.”

Az 1953-ban kezdődött út leírása Jugoszláviától (Bácska, Macedónia) Görögországon, Törökországon, Iránon, Azerbajdzsánon, Afganisztánon át kalauzol minket Indiáig. A balkáni életképek, a gazdag „érzékszervi” parádé, a filmszerűség és a vérbő díszletezés, a háború utáni szegénységnek és zűrzavarnak, az emlékeserűségeknek a megidézése már meg is győz arról, hogy a könyv kincseket ígér a kitartó olvasónak. De afelől sem marad kétségünk, hogy az író-újságíró és a festő kalandosnak ígérkező vándorlása az emberi kapcsolatok „eposzát” is megadja számunkra. A nyomasztó történelmet és az olykor meredek aktualitást minden pillanatban segítőkészség és részvét, öröm és hála oldja, mindenhol akad olyan ember és érték, aki, ami folytán a helyzetek nemcsak túlélhetőek, de akár szerethetőek is lesznek. „Tudni való, hogy a népi demokráciákban a komolyság a legtöbbre értékelt portéka. A kommunista sajtó újságírói már kora reggel itt jártak, hogy legyen idejük a cikk megírására, és bizvást mondhatom, nekik se kellett a szomszédba menniük egy kis komolyságért. Ezek a nyikorgó cipőben járó fiatal funkcionáriusok, nagyobb részét a Tito-féle partizánmozgalom veteránjai, méltán voltak büszkéik a tekintélyre, amire újabban szert tettek, bár ez a tekintély egyszerre tette fennhéjázóvá és bizonytalanná őket. Összeráncolt homlokkal sétáltak egyik rajztól a másikig, szigorú kritikusok, de tétovák, és nem is ok nélkül, hiszen hogyan is lehetne tudni, maradi-e most vagy haladó az irónia?” Ám ugyanakkor „Szerbiában valóságos kincsesbánya a nagylelkűség, és bármilyen sok még mindig a hiánycikk, gyakran érzi az ember a jóság melegét. Lehet, hogy – miként a szerbek is gyakran mondogatják – Európának Franciaország az agya, de ez mit sem változtat azon, hogy a Balkán a szíve, és erre a szívre mindig lehet számítani.”

Nicolas egy-egy útleírásrészlettel, cikkel, esszével, irodalmi portréval házal a szerkesztőségekben (persze fordítókkal is kombinálódva), Thierry a képeinek próbál értő – és fizető! – vevőt találni (szerencséjére a képzőművészet nemzetközi nyelvű). Kíváncsiság és értetlenség erdejében kell egzisztenciájukról gondoskodniuk. Bouvier sorai mögött azonban a kilátástalanság-érzés soha nem üti fel a fejét. Ha olykor nélkülöznek is, *emiatt* soha nem hanyatlik a „tovább”, az „újabbat” lendülete. És

az egyszerű pillanat, a megízlelendő *most* ígérete sem. Úgy tűnik, utasaink az öröm legeldugottabb szegleteire is rátalálnak a kő, a szegénység, a nyomasztó múlt vagy épp az aggasztó jelen közepette. „Ha az ember, többórás autótúr után, nem sziesztázik egy ilyen védett kis Arkádiában, sohasé érti meg, mi is a jelentése a *bukolikus* szónak. Hanyatt fekszik a méhdöngicséléstől hangos fűben, nézi az eget, és minden megszűnik körülötte, ha csak a felhők szédületes sebessége nem emlékezteti az őszi szélre, amely egész délelőtt ott süvített a fülében.” Útleírás ez vagy líra?!

És persze a művelődéstörténet!... A Közel- és Közép-Keleten, úgy tűnik, Bouvier és társa újra és újra „leckét kap” azokkal az értékrendi megrögzöttségekkel szemben, amelyek mentén joggal lehet európai kultúrgőrgőrl beszélni. Utazásuk bőséges alkalmakat kínál bizonyos fogalmak revíziójára. A „már a görögök”-kel kezdődő tankönyvi mondatok ellenében Takht-e Dzsamsid (Perszepolisz) tapasztalata a következő konfesszióra készíti Bouvier-t: „Nagy Sándor csak értelmes hódító volt, aki Arisztotelésszel ajándékozta meg a barbárokat; még mindig nagyon is elterjedt mánia az a hiedelem, hogy mindent a görögök meg a rómaiak találtak ki a világon; és elterjedt – főleg a középkorai oktatásban – a Kelet iránti lenézés is (Egyiptom az egyetlen kivétel, Luxorral meg a piramisokkal, ez is csak azért, hogy a gyerekeknek megtanítsák, hogyan kell árnyékot rajzolni). Pedig a görögök meg a rómaiak – elég Hérodotoszt fellapozni vagy Xenophón *Cyropaediáját* – egyáltalán nem voltak ilyen sovének, nagyon is csodálták Iránt, amelynek annyi mindent köszönhettek: az asztrológiát, a lovat, a postát, sok istent, nem egy illemszokást és nyilván a *carpe diem*et is, mert ebben is az irániaké volt a vezető szerep.”

A nagy utazás „hősei” persze korántsem mindig hősök. Bouvier vissza-visszatérő módon adja tudtunkra – illetőleg nem leplezi! – az erőtlenséget, a tűrőképesség határainak közelségét. Nincs ugyan kapituláció (hova is vonulhatnának vissza?!), de a fáradhatósággal szégyenkezés nélkül szembenéz, olykor szinte azt érezzük: a kimondás könnyíti meg a dolgát. „Miközben várt rám a posta előtt – írja Irán egyik kisvárosában –, Thierry beszédbe elegedett az első lehulló leveleket eltakarító utcaseprővel. Majd az épületet megkerülve újra belebotlott a férfiba; mivel az ut-

caseprő nem ismerte fel, ezzel fogadta: A barátod itt volt, erre ment el. És mire kijöttem, Thierry már jó darab ideje keringett, önmagát hajkurászva. Nem volt ebben semmi rendkívüli: forgott velünk minden. A fáradtság meg a kialvatlanság lassan már ébrenlétben is beindítja az álom körhíntáját. Különben sem igen lehet aludni ilyen éles fényben meg ennyi légy között. Csak fekszünk az ágyban, vég nélkül diskurálva, csak izzadunk, sehogy sem jön álom a szemünkre, a test hovatovább elveszíti valóságos dimenzióit, mintha mindig csak profilból látnánk egymást. A leghalványabb érzélem, mosoly, arcra vetülő árnyék vagy dalfosz-lány is valósággal átdöfi az embert. Ezt a körforgást erősítette a láz is. Úgy négy-öt naponként: mintha piszkos vízben feküdnél, és mintha teljesen betemetne az avar, egyszer csak fogvacogtató fáradtság fogja

el az embert, és kényszeríti, hogy mász-szon ki az autó alól. Komolyan nem komoly a dolog, csak éppen semmi mással nem tudsz foglalkozni.”

Az úti történések pontosságra törekvő elbeszélője és az önreflexióban elmélyedő szépíró tehát szerves perszóná-lu-nióban áll előttünk a *Világunk járása* lapjain. A globetrotterek szabadsága és a kijátszhatatlan értékelvűség így lesz meggyőző aranyfedezete Bouvier író-sá-gának. A világgjárás és világ-látás értékhorizont-tágító kapcsolatban így teljes joggal idézte szerzőnk Emerson-t: „A haszon nagyon is valóságos, arról nem beszélve, hogy jogunk is van ehhez a szabadsághoz, és mielőtt átlépjük ezeket a határokat, egyszer s mindenkorra eltemetjük magunkban azt a tudálékosan ostoba fickót, aki voltunk.”

Jakabffy Tamás

Ludwig Hohll: *Hegymenet*

■ A műveit német nyelven író svájci Ludwig Hohll (1904–1980) munkássága a nemzetközi és a magyar olvasóközönség előtt egyaránt ismeretlen, jóllehet alkotásait többek között Friedrich Dürrenmatt is nagyra becsülte. (Magyarul eddig csupán egy – *A munkáról, a halálról* című – köte-telent jelent meg, ugyancsak a csíkszeredai Bookart Kiadónál 2011-ben, ford. Hajdú Farkas-Zoltán.) A *Hegymenet (Bergfahrt)*, ez a húsz fejezetecskéből álló kisregény két férfi életének utolsó napjait írja le. Hohll pontos, alapos, kimért nyelvezettel vezet lépésről lépésre az Alpok egyik gleccserének gerincéig, majd onnan lefe-lé, míg a két halálesetnél otthagya ma-gunkra, hogy mi görgessük tovább az élet tartalmasságáról, értékéről vagy az (akár végzetes) emberi hibákról, gyengeségekről szóló gondolatokat.

„A történet a század első évtizedében” játszódik, kora nyáron, hajnali órákban kezdődik az Alpok mélyén egy falucská-ban, egy még alvó kávéház előtt. Johann magas, szikár, ám lomha és motiválatlan, Ull alacsony, de aktív, célirányos és öntu-datos hegymászó. Már a legelejétől érez-hető a kettejük közötti diszharmónia. Nincs nagy lelkesedés, a szemközti hegy-

csúcs megmászásáról, szépségéről nem hallani himnuszokat. Johann álmos, sőt búskomorságra hajló, Ull figyelmes. Együtt vannak, de mintha csak magukkal és ma-gukban lennének.

Aztán elkezdődik a „dokumentum-film”: ahogy emelkednek, visszanezve az alvó falucskára, az „olyan csendesnek és tisztának látszott, olyan nemes meglege-dettségekben nyugvónak, mint amilyenek valóságos falvak tulajdonképpen nem is lehetnek, ha valóságon azt a közelséget értjük, amiben együtt élhetünk és meg-érinhetünk egy dolgot”. E képet kiegészí-ti a felhallatszók patak „szakadatlan, tom-pa és dallamos hangja”.

Az első éjszakát a menedékházban kellett volna eltölteniük, de csak a kalyi-báig jutottak. Johann napközben dachból nem evett, és bár lefekvéskor Ull taná-csolta, hogy fúrja bele magát a szénába, Johann az egész éjszakát átáldideregte. Vac-kolódása a társát is többször felébresztet-te. Egy keveset mégis kellett aludnia, mert azt álmodta, hogy egy nagy medvével ta-lálkoztak, de Ull személyéből annyi erő és biztonság sugárzott, hogy „a nagy állat óriási, tehetetlen mosogatóronggyá válto-zott; otromba nagyságában szégyenkezve

lehajtotta a fejét. Ullnak csak intenie kellett, máris elkotródott.”

A szerző – maga is alpinista volt – jól ismeri a hegymászók természetét, azokat a lelkiállapotokat, amelyek a hegyen keríthetik hatalmukba a mászókat. Másnap esett vagy havazott, és ilyenkor „megnyílik az emlékek forrása: a hegymászók némasága ilyenkor megtörik – a jó alpinisták szinte kivétel nélkül hallgatag emberek –, és részletes beszámolóikba kezdenek sokszor a múltba vesző túrákról, ragyogó és veszélyektől terhes órákról vagy negyedórákról”. Ull viszont nincs kinek meséljen, mert Johannra rájött a búskomorság, s csak bámul maga elé, mígnem feltekint, és megigézett arccal nézi, ahogy a felhők résén „láthatóvá vált egy alpesi völgy lankája”.

A fenséges az az esztétikai minőség, amelyet – bármely művészeti ágról legyen is szó – már-már lehetetlen érzékeltetni, hiszen valami olyan hatalmasat feltételez, ami a végtelen érzésével tölti el a közvetlen közelében levő parány embert. Ez a közelség pedig már (élet)veszélyes, borzongtató, elámító. A hatalmas tengeri vihar egy festményen szemlélve nem fenséges, de ha ott lapulunk egy hajó deszkáin, s az iszonyú hullámok erejét és nagyságát egész valósággal érzékeljük, akkor a halálfélelem remegése alól pillanatnyilag kikapcsolva elbűvölhet a megfogalmazhatatlan fenségesség. A lenyűgöző látványon túl Hohl mintha megpróbálná leírni ezt a „megfogalmazhatatlant” is. Hogy a német nyelv éles precizitásával eléri-e azt a mérész célt, nem tudni – a fordítás inkább csak a lenyűgöző látvány érzékeltetéséig jut el, de az is nagy eredmény. Az alpesi völgy lankája „lenyűgözött törekenységével és kimondhatatlan mélységével, fájdalmas elhagyatottságával és őszinte, hártatlan melankóliájával”.

A korai indulás nehézségeit – hideg van, sötét, zavaró a mosdatlanság – felerősíti Johann kitartó, dacos enni nem akarása. Mi történhetett közöttük? Egyáltalán: miért vágott neki Johann is a hegynek? A szerző a körülmények leírásában mértéktartóan aprólékos, részletez, de okfejtés, magyarázkodás nincs.

A hegymászók elindulnak, a szerző pedig továbbra sem adja fel a fenséges leírásának kísérletét: „A hegyesg őríasi sziklatestei tornyosultak mindenek felett, mintha összefogtak volna a végtelenséggel, az egész világ egy füstlőgő üst volt,

iszonytató és emberfölötti, és Ull hangja volt az egyetlen emberi jel.”

A rossz időjárás már a hóval borított tájon kísérte őket. Megtalálják a menedékházat, éppen a tetején állnak, és sikerül is bemászniuk, de a pihenő nem tarthat sokáig. Az időnek ugyanis megnő az értéke a magas hegyekben.

A hegymászás küzdelem, harc, magunkkal, a hegyvel, a zord körülményekkel. A mély hóba többször lábszárközépig süppednek bele, irgalmatlanul erős a szél, míg elérik a gleccser alsó, ún. séraccokkal szabdalt szintjét. A szerző mindvégig bőven, mégis kimérten, precízen és szakszerűen beszél a gleccser természetéről, ezerarcúságáról, kiismerhetetlenségéről és a hegymászásról. „A gleccser ugyanis nem csak a felszínen van »összevagdaltva«; oldalai is mindenfajta boltozatra, kamrára, emeletre oszlanak, egy lerombolt többemeletes gyár alapfalaihoz hasonlóan.”

Közben igazi hóvihár támad, Ull felkötöti a kötelet, Johannt a két végéhez, középet magához, „ahogy szakszerű, ha ketten indulnak el egy gleccseren”. „A vastag öltözet ellenére is néha úgy érezhette magát az ember, hogy meztelenül ki van szolgáltatva a jégtűk korbácsütéseinek.” Nem látják, nem hallják egymást, csak féktelenség, zúgás, dübörgés veszi őket körül. A kötél megfeszül, Johann képtelennek tartja magát a továbbhaladásra. Ull a visszafordulás mellett dönt, de fenntartja, hogy „nem a panaszaid miatt fordultunk meg – ezek hamarosan alábbhagynak –, hanem mert a mai kapaszkodás úgyszólván lehetetlennek bizonyult.” Lefelé „szembetűnő volt Johann élénksége és ügyessége”. Kisüt a nap, tíz óra körül a behavazott menedékháznál vannak, de ott sem víz, sem tűzifa nem lévén, vissza kell menniük a kalyibához. „Minden alkalommal egyedi és emlékezetes esemény, ha korán reggel nagy gyorsasággal ereszkedünk le a magashegységek zónájából a havasi legelőkre.”

Amennyire egyszerű a hohli szöveg, annyira tiszta és mély, akár egy tenger szem vagy a friss és éles hegyi levegő. A tárgyias leírások pedig költőiséggel telítettek: „Az enyhe levegőben, a zümmögő csendben, jóleső melegben volt valami őszinte csoda, és körös-körül a felhőkből előlépő heggyerincek halatlanul derűseknek tűntek.”

Másnap reggel mérlegelésre, érvek szembesítésére, győzködésre kerül sor.

„Nem vagyunk már kezdők, eleget másztuk a svájci hegyeket. – Igen, de azok nem voltak ilyen magasak. S akkorjában még fiatal voltam” – hallgatunk bele a szöcsatába. „Szóval fel akarod adni, itthagysz csapat-papot? – Lenézhetsz, ha kedved tartja, de nem bírom tovább.” Ull szitkozódik, majd elindul, Johann „akár egy megvert kutya, aki tudatában van bűnösségének és behúzott farkkal vár – valamiféle kikeletre”.

A tizenkettedik fejezethez értünk, innen kezdve további nyolc fejezet Ull-lal „tart”, és egy, az utolsó, Johann-nal.

Bár virradatkor Ull már ott van, ahol előző nap megfordultak, a gleccserlépcsőn „mérhetetlen dühvel kezdett mászni. Ez a düh lett az útítársa; ez vezette, és nem a hegymászók bölcsessége. Egyetlen túráján sem művelt volna ilyesmit.” A Johann iránt érzett dühe a gleccserre irányul. „Ullt tulajdonképpen a konokság hajtotta. [...] S egy bizonyos magasságtól fogva már képtelenség volt elmenekülni a gleccser elől.” „A magányos hegymászó harca a gleccserrel kevésbé arról szól, hogy megküzd a nehézségekkel, inkább arról, hogy kikerülje őket.” Egy-egy kis akadály leküzdésével órák telnek, mert bizonytalan kerülnie kell, nincs, ki kötélen biztosítsa.

Remény és reménytelenség között vezet minket Hohl. Alig olvassuk, hogy „elérte a gerincet. Legyőzte a gleccsert! – És dél volt”, rá néhány sorra ez jön: „...be kellett ismernie önmagának, hogy óriási csapdába esett”. „Miközben: légvonalban összesen nyolc kilométer volt a sziklák és egy nagyon eleven, ezer lakosú falu között! De itt ennek semmilyen jelentősége nem volt, hisz a havasokban a távolságoknak egészen más értékük van.” Ullon erőt vesz a fáradtság, eszébe jut barátnöje, akinek egy hétre el kellett utaznia, de visszatérte után szívesen tartott volna vele a hegyekbe, s mivel tehetséges hegymászó, Johann helyett kísérőnek nagyon jól bevált volna. „Kit szeretett jobban, a lányt-e vagy a hegyet? A hegyet másképpen szerette. A hegyet most megkapta, jobban mondva: a hegy magáévá tette; mindenestől körülvette...”

Ull szemében a déli, iszonyatosan meredek falon való leereszkedés az egyetlen lehetséges út, mert ahol felmászott, a nap megolvasztotta a havat – esélye sem lett volna arra. Ennek mentén Hohl kifejti, mennyire vissza manapság „mélysé-

gekről” beszélni. Hiszen naponta száz-ezerszám száguldoznak az utasok több kilométernyi magasban országok és kontinensek között – lehetnek akár öregek vagy rokkantak is –, a fentről látható térkép absztrakciónak hat, és csak érzéki észlelés révén lehet igazán fogalmunk a mélységről: „ha végig kellene egyensúlyoznod egy kétemeletes ház rozsdás, megrongálódott ereszén... hát akkor azt a nyolc métert te bizony valódi mélységnek éreznéd. – Mindebből kiderül: a hegymászó számára a mélység mindig jelenvaló.”

Ullnak lefelé menet lezuhan a csákánnya. „S ez most szinte olyan volt, mintha a pajtása, egyetlen megmaradt pajtása hagyta volna el.” Majd nem sokkal lejjebb egy szilárd fogódzó morzsolódik szét a tenyerében...

Az író olykor narrátorként, „kihangsúlyozott” gondolkodóként bukkan fel, ezzel megszakítja a beleélés folyamatát: „Ez volt a vég, lezuhant – ezek után ezt kell mindenkinek gondolnia, aki a leírások alapján maga elé tudta képzelni a sziklát. Hogy mégsem zuhant le, az talán egy milliméteren vagy súlyelosztásának egyetlen grammján múltott, de főleg rendkívüli ügyességén.” Centiméterről centiméterre kell haladnia a függőleges sziklafalon. „Ull úgy mászott, mint a borostyán.” Vissza kell másznia egy régi állomáshegyére, ahol meghallja „a dübörgő hangot; nem a hegyről jött, az ő lélegzete volt”.

Az éj közeledik, a helyzet kilátástalan, mert nincs, ahol megpihennie, nem-hogy éjszakáznia. A segítség „a barátnöjétől érkezett. Aki mindig hűségesen követte. [...] Megszólalt valahonnan a közelből, hangja nyugodt volt és meleg: »Nem tudnál egy darabkát levágni a kötélből, hogy csinálj egy hurkot belőle?« Ez maga volt a megváltás.” – Így könnyen leereszkedik egy olyan helyre, ahol eltöltheti az éjszakát, körülbelül a Jungfrauoch 3471 méteres magasságában, fagyponthoz öt fokban egy silány pokróccal.

„A toporgás három célt szolgált: először is meggátolni a láb-fagyást; másodsor, hogy az elalvás elleni, végtelennek tűnő harcot erősítse; és végül, hogy hozzájáruljon úgymond az idő legyűréséhez.” Az embertelen erőfeszítések miatt szomjas, a kulacs kiürült, s „az idő kitágult”. „Elaludni, álomba merülni, állandó, óriási kísértés!” Mély csend veszi körül, „hirtelen fülsiketítő recsegés, mintha egy torony omlott volna össze – aztán

megint halotti csend.” Vannak pillanatok, amikor alvás és ébrenlét között lebeg, és egy ilyen pillanatban kapja meg a választ arra a sokszor nekiszégezett kérdésre, hogy: „Tulajdonképpen miért is másztok ti hegyet?” Ull számára kielégítő a kapott válasz, nekünk azonban, akárcsak az írónak, hiányérzetünk marad utána: „Hogy elszökjünk a börtönből. Ez volt az igazi válasz. ...S akkor?”

Reggel a merev végtagok miatt még kell várnia egy pár órát, hogy elindulhasson. Legalább tíz métert ereszkedik még veszélytelenül a kötéllel, de „egyszer csak testsúlyát viselő lábában bizsergést érzett, nem túl erős, de kísérteties érzést... Mínta valami meglazult volna.”

A helyzetek elképzelése, intenzív átélése, amivel a vakmerő férfi mellett voltunk, nem menti meg Ullt; tárgyilagosan, egyszerűen következik be a megmáshíthatatlan: „Ekkor belemarkolt a hóba, mit tehetett volna más? De ettől a teste begörcsült, párhuzamosan a hófallal, és a lába alól kicsúszott a talaj. Elkezdett lefele csúszni, kezeivel, lábaival hiába kalimpált; a csúszás hamar felgyorsult; neki-csapódott a párkánynak, amely szélesebb és mélyebb volt a vélhetőnél – és végleg eltűnt a szem elől.”

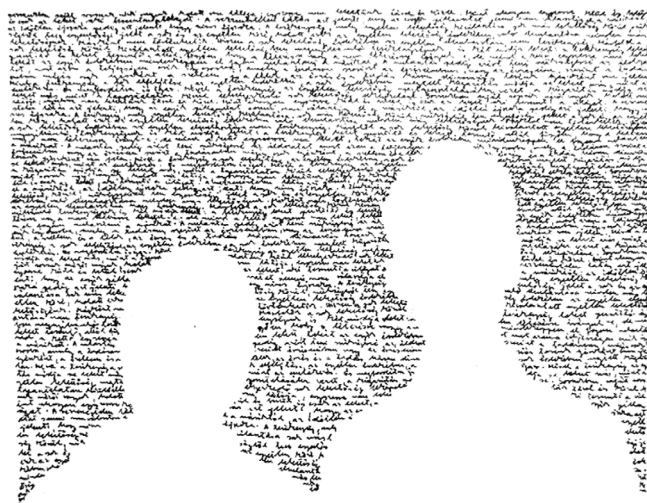
Mindeközben Johann látszólag jókedvűen, sietősen indul lefelé. Álmos és rosszkedvű, eszébe jut a másik, a társ, akit cserbenhagyott, s aki – gondolja – biztosan

a csúcson van már. „Mekkorát tévedett!”, ő, a gyáva. Eléri a tanyát, majd egy kerület akar levágni. A mezők után egy erdőféleség következik. Egy paraszt hevesen integet neki. Elbizakodva, megvetően fogadja tőle a figyelmeztető szót, hogy arra, amerre megy, az út veszélyes. Az erdőben a növények szőnyeget alkotnak, alattuk csörgedező erecskék, nedves föld- vagy agyaglemezek. „Johann hirtelen megcsúszik; sikertelenül a fenyőágak után kapdos; belemarkol a növényekbe, a levelek a kezében maradnak, csúszik tovább, meg sem áll a patakig; ahol a feje egy sziklafalnak csapódik...”

Johann-nál „a hirtelenség a szembetűnő. Mert éppen ellentéte élete eddigi lassú, nehézkes menetének.” Míg Ull haláltusája a csákány elvesztésétől számítva több mint huszonnégy órát tartott.

Az író retorikai kérdéssel zár: „Halálukban szerepet cseréltek; s felvetődik a talán értelmetlennek hangzó kérdés, legalább kismértékben nem történhetett volna-e meg mindez velünk – az életünkben?” Ez a kérdés talán elhagyható is lett volna, nem is elég pontos, hiszen nem értjük, hogy mi nem történhetett volna meg velünk; mindaz, amin átmentek, vagy hogy életünkben mi is empátiával szerepet cserélhetnénk azzal, aki más képvisel, mint mi magunk...

Kocsis Tünde

FEJEZETEK A MAGYAR POLITIKAI RENDŐRSÉG TÖRTÉNETÉBŐL

Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*

■ Amikor a magyarországi kommunista hatalomátvételtől és a rendszer folyamatos kiépítéséről van szó, az események legfontosabb tényezőjeként leginkább a Magyar Kommunista Párt jut az eszünkbe. Azonban a történetnek van még egy kevesebb figyelmet kapott, de annál nagyobb jelentőséggel bíró faktora, ez pedig az Államvédelmi Osztály vagy a későbbiekben Államvédelmi Hatóságnak nevezett politikai rendőrség. Mint a kommunista diktatúra legfontosabb intézményének az ÁVO-nak a születését olyan meghatározó nemzetközi események és belpolitikai átalakulások idézték elő, melyek kedvező feltételeket nyújtottak a szervezet számára, mint például a szovjet hadsereg jelenléte az országban, amely a második világháború befejeződését követően nem vonta ki csapatait a megszállt területekről. A nemzetközi helyzet ilyen irányba történő változása mellett a „vörös” államokká vált országokban most már legálisan tevékenykedő kommunista pártok Moszkva teljes támogatását élvezték, megkezdheték a minden téren megnyilvánuló agresszív politikájukat, melynek célja a teljes hatalomátvétel volt. Ennek megvalósítása érdekében a kommunista pártnak szüksége volt egy teljesen lojális, hatékony és a körülményeket tekintve szigorúan fellépő szervezetre. Müller Rolf ennek a hatékony szervezetnek a rövid, egy évtizedes történetét dolgozza fel, amelyben részletesen kitér az intézményt vezető meghatározó személyiségekre, a belső hatalmi harcokra és a szervezet szerkezeti felépítésére. A kötet maga mintegy 240 oldal terjedelmű, szépen kivitelezett; a borítólapján mindjárt egy magát az ÁVO-t eszünkbe juttató kép látható: egy fekete autó a kihalt utcán.

A könyv öt nagy részre oszlik. Az első részben a szerző bemutatja az olvasó

számára az ÁVO megalakulását tekintve fontosnak számító 1944–45-ös években létrejött közbiztonsági szervezeteket. Magyarországot nemrég „szabadította fel” a Vörös Hadsereg, megalakult az országot felügyelő Szövetséges Ellenőrző Bizottság, amely folyamatos nyomást gyakorolt a belügyekre, közben teljes mértékben támogatva az illegitimitásból előlépő kommunistákat. A kedvező feltételek hatására az MKP egyre nagyobb részt akart szerezni magának a látszólag hamarosan egységsülő politikai rendőrségen belül. A közbiztonságot jellemző rendszertelen állapotok tisztázása után a szerző kitér a szervezet elődintézményeire, a Budapesti Politikai Rendészeti Osztály és a Vidéki Politikai Rendészeti Osztály megalakulását körülölelő eseményekre. Fontos megjegyezni, hogy az említett két szervezet feladata ekkor még elsősorban a háborús és népellenes bűnösök felkutatása volt.

A szerző röviden bemutatja a két másik, szintén fontosnak tekinthető szervezetet, a Pálffy György által vezetett Katonapolitikai Osztályt (KATPOL) és a Villányi András vezette Gazdaságrendészeti Osztályt (GRO). A következőkben betekintést nyújt a budapesti és vidéki Politikai Rendészeti Osztály – mint a hatalmával önkényesen visszaélő szervezet – sorozatos brutalitásaiba: a folyamatos letartóztatások, testi fenyegetések és internálások történetébe.

Az 1946-os év fontos változásokat hoz a szervezet fejlődését tekintve, mivel a két külön intézményként működő Politikai Rendészeti Osztályt összevonják – ez jelentős szerkezeti átalakuláshoz vezet –, és megalakul a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya, melynek feladata a rendszerellenes elemek felderítése és megfékezése. Hatékony fellépései eredményeként az 1948-as pártgyűlésen egyre

többen hangoztatják, köztük maga a belügyminiszter Rajk László az autonómia szükségességét az ÁVO számára. A minisztériumban történő változások miatt az újonnan kinevezett belügyminiszter, Kádár János lett az, aki átalakította a szervezetet, így létrejött a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága.

Szintén az első részben kapunk rövid beszámolót az 1948-ban letartóztatott és a budapesti főhadiszálláson őrizetbe helyezett személyekről, a fogva tartásuk előtti tevékenységükről és a későbbi letartóztatásuk körülményeiről. A már ekkorra hírhedtté vált ÁVH ráébresztette a társadalmat arra, hogy senki sincs biztonságban. Példa erre Rajk László letartóztatása, aki a politikai rendőrség egyik, talán legfontosabb vezetője volt. Még ebben az évben jelentős változások mentek végbe: Pálffy Györgyöt a Rajk-per során szintén letartóztatják, így az általa vezetett Katonapolitikai Osztály és a Villányi András szervezte Gazdaságrendészeti Osztály is az ÁVH kötelékébe kerül. Az ÁVH a magyar-jugoszláv kapcsolatok megromlását kihasználva megszerzi a Honvéd Határőrséget, ezzel pedig a határszakaszok feletti teljes ellenőrzést. A fúzió következményének egyike a névváltoztatás, a BM ÁVH-ból a BM elmarad, s a hivatalos megnevezés ettől kezdve Államvédelmi Hatóság.

Péter Gábor egyre nagyobb hatalomra tett szert, emiatt kezdett terhessé és elviselhetetlenné válni egyes pártvezetők számára. 1953-ban sorsa megpecsétlődik, a pártvezetőség elrendeli letartóztatását.

Az első rész befejezéséhez közeledve szembesülünk az akkori hatalmi belviszályok miatt morálisan és szervezésileg is meggyengült ÁVH-val. A szovjet titkosszolgálat vezetőjének, Berijának a javaslatára Gerő Ernőt bízzák meg a szervezet helyreállításával. Az ÁVH, amely élére Piros Lászlót nevezték ki, visszakerül a belügyminisztérium fennhatósága alá. Eközben kitört Budapesten a forradalom, az ÁVH pedig kész megvédeni azt a rendszert, amelynek a létét köszönheti. Mondhatni ironikus módon az '56-os forradalom leverése egyben a rendszert kiszolgáló ÁVH-nak is a végét jelenti.

A kötet második részében a szerző a politikai rendőrség legfontosabb vezéralakjainak a bemutatására fekteti a hangsúlyt, rövid életrajzokat tár elénk, amelyek segítik jobban megismerni az ÁVH-t

vezető személyeket. Már az első oldalon tudatja az olvasóval, hogy ez a rész nem ujjal mutogatás, a cél nem a bűnösök és felelősök pellengérré állítása, csupán rövid életrajzokra és a szervezeten belüli szerepvállalásukra tér ki, az általuk folytatott tevékenység megítélését pedig az olvasóra bízta. Péter Gáborral kezd, aki-ről részletes leírást ad, kezdve a születésétől, a politikai rendőrség élén eltöltött éveiről, majd a letartóztatásától egészen a haláláig. A nagy riválisának mondható Tömpe András jelentőségét mi sem támasztja jobban alá, mint hogy maga a szerző egy egész fejezetet szán bemutatására.

A *Jobb- és balkezek* címmel ellátott fejezet a szervezet vezéralakjainak legfontosabb kisegítőiről szól. Itt több személyről kapunk leírást, néhol az illetők visszaemlékezései segítenek megérteni egyes helyzeteket. Fehér Lajos megjelenítése a könyvben nem véletlen, hiszen Müller Rolf az ő alakján keresztül akarja felvázolni számunkra a politikai rendőrség kezdeti szerveztlenségét. A továbbiakban az alkalmazottak szervezeti tevékenységére tér ki, melyből az olvasó számára nyilvánvalóvá válik, hogy az előléptetések és letartóztatások közötti szűk sávon nem volt egyszerű megmaradni.

Az *Előbb a Párt és csak azután az Államvédelmi Osztály* című fejezettel kezdődik a könyv harmadik része, amely erőteljesen érzékelteti az egyes esetekben a párt és az ÁVH közötti feszült viszonyt. Kezdetekben az ÁVH teljes mértékben a párt befolyása alatt állt, de később részben – érdekes módon a párt beleegyezésével – fokozatosan önállósodott. Az ÁVH önálló hatalmi tényezőként kívánt megjelenni, de ez a törekvés nem volt túl népszerű a párt berkein belül.

Mind a párt, mind az ÁVH számára az 1919-es forradalmi veteránok fenyegetést jelentettek, mivel agresszív politikájuk és radikalizmusuk félelmet keltett a lakosságban, ezzel is csökkentve az MKP népszerűségét. Emiatt Farkas Mihály belügyminiszter utasítást adott az általuk létrehozott szövetség feloszlására. Nemcsak a radikális kommunisták szerepeltek a nemkívánatos elemek listáján, hanem a szociáldemokraták és kiszáradtak is állandó veszélyt jelentettek, amíg az államvédelmi apparátusban is jelen voltak. A szerző vizsgálja a szervezeten belüli pártarányt, illetve aránytalanságot és a pártfelügyeletet is. Megtudjuk, hogy milyen

arányban voltak jelen a különböző pártok tagjai az államvédelmi hivatalon belül, és hogy a későbbiekben hogyan tudta az MKP teljes felügyelete alá vonni a szervezetet.

A következő két fejezet témája a szervezet belüli információk jelentése, illetve azoknak az elhallgatása. Müller Rolf néhány bizalmas levél közlésével mutatja be a Péter-Rákosi együttműködés hatékonyságát. Letartóztatása után azonban Péter Gábor beismerte, hogy voltak olyan információk, melyeket elhallgatott.

A könyv negyedik fejezete az ÁVH „titkos” módszereiről szól. Egy ügynök beépítésének a fázisait vázolja oldalakon keresztül az ügynöknek feltett kérdésekkel és annak feleleteivel szembesülünk. Ez persze rávilágít a szervezet egyes módszereire, de emiatt monotonná teszi a fejezetet. Az ÁVH, mint minden titkosszolgálat, megfigyeléseket és lehallgatásokat végzett. Ezekről a módszerekről kapunk leírást két fejezeten keresztül.

Müller Rolf az ÁVH technikai felszerelésének és a levelek ellenőrzési módszereinek fejlődését külön fejezetben mutatja be az olvasó számára. Megtudhatjuk, milyen fényképezőgépeket használtak, illetve milyen különleges technikával bontották fel a gyanús leveleket. A következő fejezetben a feljelentők, besúgók jutalmazásáról kapunk leírást. Az ÁVH olyan tárgyakat ajándékozott hűséges vagy inkább oportunistá k kiszolgálóinak, amelyek az akkori korban nehezen beszerezhető, értékes cikkek voltak. Talán ennek (is) köszönhető, hogy az ÁVH peres ügyeinek 60%-át a besúgók feljelentései alapján indították.

A kötet ötödik, egyben befejező része az államvédelmiek mindennapjainak bemutatása. Müller szerint kezdetben a politikai rendőrséghez csatlakozó személyek elsősorban partizánok, kispolgári származású zsidók és a háború utáni rossz helyzet miatt kialakult anyagi nehézségeket leküzdeni vágyók voltak. Eleinte a szervezet kötelékébe kevés olyan személy tartozott, akiknek legalább az alapfokú iskolázottsága megvolt. Hogy ezen változtassanak, Péter Gábor elrendelte az alkalmazottak kiképzését. Mivel eltökélt szándékuk volt, hogy az államvédelmiek mindenben az élen járjanak, ezért egy sportegyesület létrehozását is tervbe vették. Emellett, hogy minél komolyabb műveltségre tegyenek szert, rendszeresé válnak a filmvetítések, színházlátogatások. A kötet utolsó fejezete az ÁVH által megszerzett vagy használt épületek bemutatása – ezek funkciójának és megnevezésének pontosításával.

Összefoglalva, a könyvet mindvégig a tárgyilagosság jellemzi, néhányszor humoros iróniát tapasztalhatunk a szerző részéről. Tudománynpszerűsítő jellegéből adódóan stílusa olvasmányos, jóllehet nem szűkölködik a túlságosan adatgazdag részekben sem. Ugyanakkor törekszik arra, hogy ne riassa el a nem szakmabeli olvasót sem. Megerősíti azt a koncepciót, miszerint a történelem nem a jók jutalmazásának és a rosszak megbüntetésének az eszköze, célja csupán a tények érzelmentes feltárása lehet.

Fazakas László

